

Сушко О.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

Довгоспинний Я.

– студент III курса факультета специального образования Донбасского государственного педагогического университета

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ КЛАСТЕР НАРОД В СЕМАНТИКЕ ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНИХ ЕДИНИЦЬ ЯК ФАКТОР НАПОЛНЕННЯ КОНЦЕПТА ГОСУДАРСТВО (на матеріалі роману Ліни Костенко «Записки українського самасшедшого»)

Статья продолжает цикл публикаций авторов о путях наполнения концепта государство средствами фразеологии. На материале романа Лины Костенко «Записки украинского самасшедшого» описаны особенности мировосприятия главного героя, закодированные в семантике фразеологизированных единиц. Представлена условная классификация этих образных единиц в контексте изображения концептуального кластера народ.

Ключевые слова: фразеология, фразеологизированная единица, концепт, концептуальный кластер, мировосприятие, речевая деятельность.

Sushko O.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

DovgospyunnyYa.

– Bachelor's Degree Programme Student, Department of Special Education, Donbas State Teachers' Training University

CONCEPTUAL CLUSTER PEOPLE IN THE SEMANTICS OF FRAZEOLOGIZED UNITS AS A FACTOR OF FILLING THE CONCEPT STATE (on the basis of Lina Kostenko's novel «Notes of a ukrainian madman»)

The article continues the cycle of authors' publications about ways to fill the concept of the state by means of phraseology. On the material of Lina Kostenko's novel «Notes by Ukrainian madman» describes the peculiarities of the perception of the protagonist, coded in the semantics of phraseologized units. The conditional classification of these figurative units in the context of depicting a conceptual cluster of people is presented.

Key words: phraseology, phraseologized unit, concept, conceptual cluster, worldview, speech activity.

Постановка проблеми. Серед актуальних питань дослідження мови чільне місце посідає вивчення мовленнєвої діяльності людини в процесі пізнання довкілля, оскільки взаємодія людини та її оточення базується на відтворенні картини світу, яка змінюється разом із розвитком самого суспільства.

Кожна національна мова, послуговуючись власними засобами концептоутворення, формує унікальну картину світу, що є базовим чинником національного сприйняття та розумінні навколишнього світу.

Когнітивна семантика відтворює певні фрейми мовної картини

світу, яка моделюється за допомогою як лексичних, так і фразеологічних одиниць. Особливий інтерес у нас викликають фразеологічні одиниці, які по-особливому відтворюють специфіку світосприйняття, процеси мислення як окремих осіб, так і народу в цілому про всі багатоаспектні фрагменти об'єктивної дійсності.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням фразеологічних одиниць у когнітивному аспекті займаються як вітчизняні, так і зарубіжні мовознавці. Так, наприклад, О. В. Забуранна [2] розглядала антропоцентризм фразеологічної семантики на матеріалі фразеологічних одиниць української, перської, японської мов зі значенням відносного часу, О. О. Селіванова [4] вивчала психокогнітивний та етнокультурний аспект української фразеології, В. І. Школяренко зосередив увагу на концептуалізації соматизмів у фразеосистемі німецької мови [6]. Фразеологічну картину світу від світобачення до світорозуміння досліджувала Р. Х. Хайруліна [5].

У наукових студіях Т. В. Булигіної [1], О. С. Яковлевої [7] підкреслюється, що мовна картина світу – це нагромадження знань про навколишню дійсність, отриманих різними засобами мови : лексично-семантичними, словотвірними, синтаксичними, фразеологічними.

У мовознавстві побутує думка про те, що національно-світоглядна ідеологія охоплює всю мовну тканину, у тому числі – й фразеологію, оскільки значення, які виражаються фразеологізмами, відтворюють певну систему поглядів, своєрідну народну філософію, яка сприймається зрозуміло для всіх носіїв мови.

На наш погляд, надзвичайно потужна інформація про специфіку впливу довкілля на духовно-моральний розвиток особистості кодується в семантиці фразеологізованих утворень, які активно функціонують у романі відомої української письменниці Ліни Костенко «Записки українського самашедшого».

Метою даної розвідки є вивчення змалювання концепту *держава* через концептуальний кластер *народ* засобами фразеології. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: 1) подати специфіку когнітивної семантики; 2) виявити фразеологізовані утворення суспільно-політичного дискурсу в романі, залученому нами до аналізу; 3) схарактеризувати фразеологізовані утворення «Записок українського самашедшого» в умовах наповнення концептуального кластеру *народ* як одного з базових у змалюванні концепту *держава*.

Виклад основного матеріалу. Фразеологічні одиниці окремих художніх творів сучасних українських письменників певною мірою відтворюють національне світобачення, зокрема, погляди нашого народу на державотворчі процеси, що відбуваються упродовж останніх десятиліть в Україні. Нашу увагу в цьому сенсі приділено дослідженню фразеологічної семантики на матеріалі роману відомої української письменниці Ліни Костенко «Записки українського самашедшого», оскільки ми вважаємо, що вивчення функціонування фразеологізмів у художньому дискурсі дозволяє передавати найтонші відтінки когнітивно-

комунікативного навантаження в процесі виявлення особливостей втілення ідеї державотворення.

У полі даного дослідження є вивчення тих компонентів, які входять до складу концепту *держава* – одного з потужних концептів української мовної свідомості, українського ментального світосприйняття.

Власне семантика фразеологічних одиниць, залучених нами до аналізу, дозволяє окреслити загальне розуміння українським народом ідеї державотворення як одного із ключових елементів загальної картини соціального світу. Оскільки процеси державотворення є невід'ємними складниками суспільно-політичного укладу нашої держави, показовим у цьому аспекті є наповнення концепту *держава* новими смислами, продиктованими реаліями сьогодення.

Державотворення в новітній період відбувається на тілі різних як внутрішніх, так і зовнішніх викликів суспільно-політичного життя.

На думку багатьох політиків, політологів, громадських діячів, процеси державотворення насамперед залежать від поглядів і переконань керманів країни. Проте доволі часто замовчується відповідальність народу за «коефіцієнт корисної дії» тих, кого він власне й приводить до влади. Тому цілком закономірним є те, що в пошуках шляхів реалізації національної ідеї та підтримці незалежності України важливу роль маємо відводити розумінню концептуального кластера *народ* як невід'ємного складника концепту *держава*. Саме народ, його бажання та вміння адекватно реагувати на всі складні моменти політичної, економічної й соціальної діяльності політиків, чиновників, громадських активістів, його сила й згуртованість навколо ідеї побудови власної держави є запорукою досягнення цієї знакової мети. Про роль народу в найважливіших аспектах життя держави говорять недостатньо. Однак розуміння провідної ролі широких верств населення в розбудові незалежної держави особливо гостро простежується в поглядах людей культури, у тому числі й письменників, серед яких одне з чільних місць посідає Ліна Костенко.

Будучи однією з моральних авторитетів України, Ліна Костенко гостро реагує на все те, що відбувається в житті країни, а тому її роман «Записки українського самашедшого» є своєрідним роздумом про життя пересічного українця в умовах певної духовно-моральної кризи. Особливо актуально постає проблема розуміння спроможності чи неспроможності нашого народу привести до влади еліту, спроможну забезпечити повноцінне функціонування держави, що має посісти належне місце в парадигмі держав Європи.

Оскільки художнє слово митця є одним із найпереконливіших засобів аргументації думки, в аналізованому нами романі активно функціонують фразеологізовані сполуки, у семантиці яких кодуються погляди авторки на народ як джерело влади в країні. Через своє бачення подій Ліна Костенко показує трагедію вічно покірного українського народу, інколи співчуваючи йому, а інколи – критикуючи за інертність, пасивність, нехтування духовними вартостями. Із огляду на

це весь фактичний матеріал, залучений нами до аналізу, умовно поділяємо на такі семантичні групи:

1. Фразеологізовані утворення, що кодують позитивні риси характеру українського народу;

2. Фразеологізовані утворення, які кодують деякі хиби окремих представників народу.

Фразеологізовані утворення першої групи семантично охоплюють найскладніші історичні періоди України, коли на долю народу випадали нелегкі випробування. Проте українці знаходили в собі сили гуртуватися навколо прагнення зберегти власну державу. Наведемо приклади:

– *Якщо українці ще здатні на День гніву, то Україна буде* (вислів кодує розуміння народом своєї ролі в протидії злу);

– *Добре людям, які пробігають повз факти. А я проходжу крізь них* (про вміння українців аналізувати важливі події, дослухатися до мудрих порад, виважено приймати складні рішення);

– *Світ красивий. Треба жити своїм життям. Треба читати щось приємне і веселе, або й взагалі не читати. Краще слухати «Арабески» Шумана...* (вислів кодує прагнення українського народу жити в гармонії з навколишнім світом, що є можливим лише у вільній розвиненій державі).

Як показали результати дослідження, фразеологізовані утворення, залучені нами до другої групи, функціонують у «Записках...» значно продуктивніше, що, очевидно, пояснюється глибиною роздумів Ліни Костенко про «трагедію нашого безумства-всестерпіння». Тому низка фразеологізованих одиниць слугує специфічними порадами-пересторогами, що змушують замислитися кожного пересічного українця над своєю місією в розбудові держави Україна:

– *Стільки героїв було, стільки сподвижників, чому ж печать меншовартості?; Наївний ми народ українці. Мріємо про свободу в умовах глобалізації, випустили свою гривню з князями й поетами, коли вже не треба ні історії ні поезії, любимо свою Україну, яка ще не вмерла, боремося за свою мову, яка вже вмирає* (у висловах заковано сумний роздум про те, чому ми упродовж багатьох років так і не навчилися цінувати свою історію, мову, культуру тощо);

У семантиці фразеологізованих одиниць цієї групи є, зокрема, докір народу за його байдужість до власної віри, культури, держави. Але це не просто докір, це намагання людини-взірця достукатися до розуму всіх і кожного ретельно обмірковувати свою причетність до всього, що відбувається в державі:

– *Часом мені здається, що існує якийсь мозковий центр, який працює на самоліквідацію держави, навіть не так руками її ворогів, як зусиллями власних тут ідіотів* (засудження людської байдужості);

– *Жертви бездарних рімейків і адаптацій, підсіли на серіали, як на наркотики, щовечора прагнуть дізнатися, хто з ким спав і хто кого вбив. Йде якась планомірна лярвизація країни* (засудження втрати духовних цінностей);

– *А тепер танцюємо під чужу дудку. То «славянскую*

хороводную», то «хохла с придурью» (засудження прийняття українцями зневаги до самих себе);

Я нічого не боюся. Я боюся тільки причетності до ідіотів (про розуміння того, що людина, яка живе у відриві від суспільного життя, не бере участі в загальних зборах громадян у різних формах державного й громадського демократичного управління, є гальмом усіх державотворчих процесів).

Низка фразеологізованих сполук даної групи слугує своєрідними рекомендаціями щодо подолання всіляких негативних проявів у процесі розбудови власної держави, як-от: зазіхання на суверенність, не виправдана толерантність, приниження українців у власній країні тощо:

- *якщо тебе хтось душить, – треба його адекватно вкусити...;*
- *Якогось ранку прокинемось в іншій державі. Бо проспали свою.*
- *Ми йдемо по колу, як сумирні конячки в топчаку історії, б'ючи у тій самій ступі ту ж саму олію. Ми думаємо, що це у нас шляхетна толерантність, а це у нас воляче терпіння;*
- *Живемо в дуже густому розчині хамства. Скоро випадемо в кристал.*

Як показали результати дослідження, концептуальний кластер *народ* є одним із базових складників наповнення концепту *держави*, оскільки одне з головних завдань народу – привести шляхом виборів до влади еліту, здатну забезпечити повноцінне функціонування держави.

Оскільки концепт «держави» не має свого повного змалювання, бо з моменту своєї активації у свідомості носіїв мови він постійно наповнюється різними конотаціями, вбираючи багатоаспектні етапи розвитку суспільства, ми можемо простежувати його значення не лише на рівні етимології чи на рівні його закріплення у свідомості окремих мовців, але й виявляти його через світосприйняття літературних персонажів, у тому числі й тих, які змальовані в романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого».

Висновки. Концептуальний кластер *народ*, відтворений у семантиці фразеологізованих одиниць, сприяє увиразненню сутності концепту *держави* в процесі семантичного аналізу, а тому дозволяє говорити про те, що картина світу – це не тільки система понять про реалії довкілля, а також система смислів, які втілюються в ці реалії через слова-концепти.

Перспективи подальших розвідок. У перспективі дослідження – подальше виявлення концептуальних кластерів, які наповнюють концепт *держави* новими смислами.

Література

1. Булыгина Т. В., Шмелёв А. Д. Перемещение в пространстве как метафора эмоций *Логический анализ языка. Языки пространств*. Москва: Наука, 2000. С 277–278.
2. Забуранна О. В. Антропоцентризм фразеологічної семантики (на матеріалі фразеологічних одиниць української, перської, японської мов зі значенням відносного часу): автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Львівський національний університет ім. І.Я. Франка. Львів, 2002. 19 с.

3. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке. Москва: Наука, 1990. 108 с.

4. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Київ–Черкаси: Брама, 2004. 276 с.

5. Хайрулина Р. Х. Фразеологическая картина мира: От мировидения к миропониманию. Уфа, 2001. С. 40–45.

6. Школяренко В. І. Динаміка розвитку фразеологічної системи німецької мови ХІХ – ХХ століття. Суми, 2003. 324 с.

7. Яковлева Е. С. Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени и восприятия). Москва: Наука, 1994. 170 с.

Сердюк А.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов і методики викладання Бердянського державного педагогічного університету

УДК 81'373.7=112.2=133.1=161.2

**МОТИВАЦІЙНА ОСНОВА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТОМ
WASSER / EAU / ВОДА**

Статтю присвячено дослідженню проблеми вмотивованості німецьких, французьких та українських стійких виразів із компонентом Wasser / eau / вода. Автор доводить, що фразеологізми мають вмотивований зміст, не зважаючи на свою неподільність.

Ключові слова: фразеологізм, стійкий вираз, вмотивованість, мотиваційна основа, вода.

Сердюк А.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков и методики преподавания Бердянского государственного педагогического университета

**МОТИВАЦИОННАЯ ОСНОВА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С КОМПОНЕНТОМ
WASSER / EAU / ВОДА**

Статья посвящена исследованию проблемы мотивированности немецких, французских и украинских устойчивых выражений с компонентом Wasser / eau / вода. Автор доказывает, что фразеологизмы имеют мотивированное содержание, несмотря на свою неделимость.

Ключевые слова: фразеологизм, устойчивое выражение, мотивированность, мотивационная основа, вода.

Serdiuk A.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of Foreign Languages and Methods of Teaching, Berdiansk State Teachers' Training University

**MOTIVATIONAL BASIS OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE
COMPONENT WASSER / EAU / ВОДА**

The article is dedicated to the study of the problem of motivation of the German, French and Ukrainian set expressions with the component Wasser / eau / вода. The revealed phraseological units in the German, French and Ukrainian languages are the evidence of influence of practical experience of a person on the formation of motivational processes.

Key words: phraseological unit, set expression, motivation, motivational basis, water.